

**Judit Baranyiné Kóczy – Katalin Sipőcz (eds):
Embodiment in cross-linguistic studies: The ‘heart’.**

Brill, Leiden, 2023. 479 l.

A magyar nyelvben a *szív* lehet aranyból, jégből, kőből és vajból, lángra lobbanhat, vagy éppen össze is törhet, repeshet és meg is lágyulhat. De vajon mi lehet az oka annak, hogy a *szív* ilyen gazdag és változatos módon van jelen a magyarban, és miképpen fordul elő más nyelvekben? Hogyan jeleníti meg a nyelv a különböző testi és kulturális tapasztalásainkat a szívünkkel kapcsolatban? Összefoglalva: hogyan beszélünk szívü(gyei)nkéről?

Többek között ezekre a kérdésekre keresi a választ a hollandiai Brill kiadó *Brill’s Studies in Language, Cognition and Culture* sorozatának 37. köteteként, Baranyiné Kóczy Judit és Sipőcz Katalin szerkesztésében megjelent, a *szív* nyelvészeti értelmezéseit feltáró *Embodiment in cross-linguistic studies: The ‘heart’*. A könyvsorozatban korábban kiadott, a fej (Kraska-Szlenk 2019), a szem (Baş – Kraska-Szlenk 2021) és az arc (Pattillo – Wasniewska 2022) nyelvi megjelenéseit tárgyaló kötetek jól szemléltetik, hogy az emberi test nyelvi reprezentációjának elemzését illetően a nyelvészetnek még számos feladata van.

Az érdeklődés az emberi test nyelvre és gondolkodásra gyakorolt hatása iránt többek között a kognitív nyelvészeti hagyományokban gyökerezik (Kövecses 2010; 2021). A kognitív nyelvészek szerint ugyanis a gondolkodást és a nyelvet nagyban befolyásolja, hogy az emberek szubjektív módon élik meg a testük érintkezését a fizikai és kulturális világgal (Gibbs 2006; Kövecses – Benczes 2010). Az emberi test tapasztalatainak e gondolkodásra és nyelvre gyakorolt hatását a magyar terminológiában *tesztüeltség*-nek nevezzük (Kövecses – Benczes 2010). A testesültséget példázza a magyar *csordultig van a szíve* kifejezés. Ebben az esetben a szívre úgy gondolunk, mint egy tartályra, amely meg tud telni érzelmekkel, amelyekre itt a tartályt megtöltő folyadékokként gondolunk. A szív tartályként való értelmezését az úgynevezett *képi sémák* teszik lehetővé, azaz olyan ismétlődéseken alapuló dinamikus mintázatok, amelyek mintegy vázként szolgálnak tapasztalataink strukturálására (Johnson 1987). A képi sémák „képisége” abból adódik, hogy azokat érzékelésünk során tapasztaljuk meg (ide tartozik a mozgás, hallás, látás stb.), sematikusságuk pedig absztrakt mivoltukra utal (Johnson 1987). Tehát a tartályokkal kapcsolatos testi tapasztalásainkból következik (jelen esetben abból, hogy megtelhetnek), hogy a szívre egy érzelmeket tartalmazó tartályként gondolunk. A képi sémák számos fogalmi metafora alapjául szolgálnak, amelyek segítenek elvont

fogalmakat konkrétabb fogalmakon keresztül értelmezni (Lakoff – Johnson 1980/2013). Az elvontabb fogalmak közé sorolhatók az emberi érzelmek is, mint például a szerelem, amelyet Baranyiné Kóczy Judit példája szerint (84) a tűz fogalmának segítségével írhatunk le olyan kifejezésekben, mint a *lánggra lobban a szíve*. Ebben az esetben a szerelem érzetét a tűzhez hasonlítjuk, míg a *szív* metonímiaként értelmezhető, amely szerint a kifejezésben *szív* áll a szerelmet érző személy helyett.

Bár a *szív* „hőmérséklete” a fent említett példához hasonlóan több, a kötetben bemutatott nyelv kifejezéseiben előfordul, a kötet szerkesztői szerint a hozzá kapcsolódó jelentések közel sem tekinthetők univerzálisnak (4). Míg a *szív* melegsége szeretetet és vonzalmat fejezhet ki a manysi (Sipőcz, 325–348) és portugál (Wilkos, 439–452) nyelvekben, a finnben (Bíró – Orava, 108–126) és az udmurtban (Kubitsch, 174–198) boldogságra, a kazahban (Abdramanova, 53–74) hálára és fiatalosságra, a kurdban (Nosrati, 228–242) pedig bizonyosságra utal ugyanezen tulajdonsága. Bár az emberi test univerzálisnak tekinthető, az előbbi felsoroláson keresztül is kiviláglik: ahhoz, hogy jobban megértsük a testünk, jelen esetben pedig a szívünk nyelvi reprezentációját és azt, hogy miképpen támaszkodunk a testi tapasztalásainkra a fogalmi rendszer és a nyelv megkonstruálásban, elengedhetetlen, hogy a vonatkozó szavakat és kifejezéseket kulturális kontextusukba ágyazva értelmezzük (Baranyiné Kóczy 2018; 2021). A jelen kötet fontos lépést tesz annak feltárására, hogy a szívet miképpen írják le egyes nyelvek, és hogyan vesz részt különböző elvont fogalmak, legfőképpen az érzelmek konceptualizálásában az egyes kultúrák esetében az emberi test motorja.

A kötet a szerkesztők által írt részletes és tartalmas bevezetéssel indul, amely a fejezetek bemutatásánál jóval többre vállalkozik: ismerteti a testrészek szókincsének alapvetéseit, szót ejt az elméleti háttérről és átfogó betekintést nyújt a könyv eredményeiről is (1–50). A bevezetőt követő tizenkilenc fejezet két nagy egységből áll. Az első tizennégy fejezet kognitív és kulturális nyelvészeti szempontból vizsgálja a szív konceptualizálását különböző nyelvekben, míg öt fejezet formális, lexikográfiai megközelítésű. A könyvben helyet kapott az indoeurópai nyelvcsalád öt tagja, az angol, a kurd, a lengyel, a portugál és a szerb; négy uráli nyelv, így a finn, a magyar, a manysi és az udmurt, valamint az ainu és a török. Továbbá a niger-kongói joruba és fulbe mellett a burját, a japán, a kínai, a tunéziai arab és a teposcolulai mixték is szerepel a vizsgált nyelvek között. Tekintettel arra, hogy nem hatékony egy recenzió belül közel azonos részletességgel reflektálni a kötet 19 fejezetére (ezt a szerkesztők megtették a bevezető fejezetben), a továb-

biakban a kötet főbb motívumait tárgyalom, az egyes nyelvekben azonosított hasonlóságok alapján.

A könyv első nagyobb egysége, melyet a kognitív és a kulturális nyelvészet irányai mentén határolnak be a szerzők, gazdag áttekintést nyújt a széles körben tanulmányozott angolon túl olyan, kevesek által beszélt nyelvekről is, mint az uráli manysi Sipőcz Katalin (325–348) fejezetében és a főképp Afrika nyugati részén használt joruba Akin Odeunmi (243–266) írásában. A fejezetek Lakoff és Johnson (1980/2003) kognitív metaforaelméletét és/vagy Sharifian (2011, 2017) kulturális nyelvészeti keretét alkalmazzák a szívhez köthető képi sémák, (kulturális) metaforák és metonimiák tanulmányozására, a pontos módszertani lépések azonban kevésbé explicitek. A fejezetekben tehát a szívvel kapcsolatos kifejezéseknek nem csupán a nyelvi megjelenéseit tárgyalják a szerzők, hanem reflektálnak azok kulturális beágyazottságára is. A szív konceptualizálásának kulturális hátterét demonstrálja például Zouheir Maalej (199–227), aki a saját maga által alkotott „kulturális manipuláció” (*cultural manipulation*) fogalommal magyarázza, hogy az egyes kultúrák hogyan jelenítik meg a kulturális értékeket például a szív méretének, színének, hőmérsékletének ábrázolásán keresztül. A kötet további érdeme, hogy több fejezet figyelmet szentel a spiritualitás és az egyes vallások befolyására. Így például Saule Abdramanova munkájából (53–74) megtudhatjuk, hogy a kazah szívelfogás esetében az ősi közép-ázsiai vallás, a tengrizmus és az iszlám egyik misztikus ága, a szufizmus volt hatással, míg Iwona Kraska-Szlenk írása szerint (148–173) a lengyelben a kereszténység játszott szerepet.

Az egyes fejezetek változatos forrásokon keresztül vizsgálják a szív megjelenéseit a különböző nyelvekben és kultúrákban. Több szerző támaszkodott szótárakra és egyéb kifejezésgyűjteményekre, ugyanakkor – amint azt Baranyiné Kóczy (96) megjegyzi – a lexikográfiai források nem reflektálnak minden előfordulásra, így a szív konceptualizációját jobban megfigyelhetjük, ha a diskurzus szintjén is vizsgálódunk. Ennek megfelelően több tanulmány írója vette alapul a vizsgált nyelv nemzeti szövegtárát, például a lengyel esetében Kraska-Szlenk (148–173). Ezekén túl más forrásokból is merítettek a szerzők, így egyfelől a kötet erőssége, hogy betekintést nyerhetünk a szív megjelenítésébe kurd interjúkon (Nosrati, 228–242), szerb online hírportálokon (Prodanović Stankić, 284–300) és angol nyelvű keresztény dalszövegeken (Pattillo, 267–283) keresztül, ugyanakkor érdemes lett volna jobban kiemelni, hogy az egyes kontextusok mennyire befolyásolhatták a szív különböző konceptualizációit. Ezzel együtt meg kell jegyezni, hogy számos olyan nyelv is megjelenik a kötetben, amelynek

esetében jelentősen korlátozott az írott nyelvi források elérhetősége, így kvantitatívabb jellegű adatok kevésbé produkálhatók.

Az eredményeket illetően fontos kiemelni a szív eltérő „funkcióit” az emberi érzelmeket, személyiséget és racionalitást illetően. Bár a magyar nyelvben a szívre többnyire mint az érzelmi központra gondolhatunk, hiszen olyan kifejezéseink, mint például az *elszorul a szíve* vagy a *könnyít a szívé*n az érzelmi világunkkal kapcsolatosak, Baranyiné Kóczy munkája (97) rávilágít arra, hogy valójában a magyarban a szív az érzések mellett a racionalitásban is szerepet vállal például a *megszívlelni egy tanácsot* kifejezésen keresztül. Emellett – csakúgy, mint Odebummi megállapítása szerint a joruba nyelv esetében – a szív a magyarban is reflektál a moralitásra (például *nyugodt szívvel*, 244) és egyes személyiségjegyekre (például *szívélyes*). Más nyelvekben azonban a szív inkább érzelmi központként funkcionál. Erre a következtetésre jutott például Bíró Bernadett és Anna Orava a finn (108–126), Sipócz Katalin a manysi (325–348) és Kubitsch Rebeka az udmurt (174–198) nyelvekben.

A szívben megjelenő érzelmeket illetően szintén megfigyelhetők különbségek az egyes nyelvekben, ugyanis míg a nyugati kultúrákban a szeretet és a szerelem jellemzi a szívet, az orosz nyelvben például a szomorúság és a szorongás jellemzőbb a kötet szerint (27). Ugyanakkor más jellegű tulajdonságok is „beleférnek” az emberi szívbe, így például Szeverényi Sándor és Bayarma Khabtagaeva szerint (353–363) a burját nyelvben helyet kap benne a bátorság, míg a portugálban Aleksandra Wilkos eredményei alapján (448) a szív az emlékeink őrzője is.

A szív ezeken felül metaforikus kifejezések forrásaként is megjelenik, s ezekben az esetekben jellemzően egy terület központjára utal, például az ország szívére finnül (Bíró – Orava, 108–126), de más entitások központjaként is fellelhető, például a magyar *erdő szívében* kifejezésben (Baranyiné Kóczy – Sipócz, 1–50).

A kötet második egységének szerzői változatos, formális megközelítésű kutatásokról számolnak be. Két fejezet a szív fogalmához köthető idiomatikus kifejezésekre fókuszál. Carey Benom (369–391) a japán és angol idiomák vizsgálatán keresztül arra mutat rá, hogy a japán idiomákban kevésbé lehetséges a *shin* és *kokoro* (‘szív’) szavakat más lexémákkal helyettesíteni, mint az angolban. Ezt példázza az angolban a *pour one’s heart out* kifejezés (magyarul *kiönti a szívét*), amelynek esetében a korpuszban a *heart* helyettesíthető a *soul* (‘lélek’), *spirit* (‘lélek, szellem’) és *love* (‘szeretet/szerelem’) szavakkal is. Az idiomákat egy másik szempontól megközelítve Wilkos (439–452) megállapítja, hogy a portugál *coração* és *cor* lexémák idiomatikus előfordulásai hasonló metonimikus mintázatokon alapszanak.

E logika alapján a *lágyszívű* kifejezés esetében a lágyság a szív fizikai hozzáférhetősége, áthatolhatósága helyett áll, amely pedig a szív érzelmi sebezhetősége jeleníti meg.

A kötet egyes fejezetei diakrón szempontokat is figyelembe vesznek, például a Japánban beszélt ainu három különböző lexémát alkalmaz a szív kifejezésére, amelyek közül a *sanpe* nem tekinthető figuratívnak, míg a *kewtum* és a *ram* esetében előfordul figurativitás; az újabb lexémák megjelenése éppen a korábbiak figuratívvá válásával áll összefüggésben a José Andrés Alonso de la Fuente (393–414) által gyűjtött történeti források alapján. Történeti korpuszra támaszkodik Yi Tie és Yongxian Luo (454–479) mixték nyelvet vizsgáló fejezete is, amely szerint a *szív* az emberek belső világának központja, és az érzelmek mellett az akarattal és a megismeréssel kapcsolatos fogalmakhoz is köthető. A kínai lexikográfiai és piktoográfiai elemzések is arra engednek következtetni, hogy a kínaiban nem pusztán az érzelmek, hanem a megismerés és észlelés vonatkozásában is kulcsfontosságú a szív.

Összességében ez a kötet értékes hozzájárulás a testesültség és a szív figuratív ábrázolásának tanulmányozásához. Ezen túl széles körű betekintést enged a szívvel kapcsolatos emberi érzelmek metaforikus értelmezéséhez is, és teszi mindezt számos nyelven és kultúrán keresztül. A kötet további érdeme, hogy kevesebb beszélővel rendelkező nyelveket is reprezentál, ezáltal képet ad az emberi test értelmezéséről olyan kultúrákban is, amelyek felfogása több ponton eltérhet a nyelvészeti szakirodalomban gyakrabban tárgyalt nyelvek kulturális beágyazottságától.

Irodalom

- Baranyiné Kóczy Judit (2018), A SZEM konceptualizációjáról. Nyelvtudományi Közlemények 114: 7–28. <https://doi.org/10.15776/NyK.2018.114.1>
- Baranyiné Kóczy Judit (2021), A testrésznevek metaforikus kiterjesztésének kulturális varianciája. Magyar Nyelv 117/3: 257–277. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2021.3.257>
- Baş, Melike – Kraska-Szlenk, Iwona (eds) (2021), Embodiment in cross-linguistic studies: The ‘eye’. Brill, Leiden. <https://doi.org/10.1163/9789004498594>
- Gibbs, Raymond W. (2005), Embodiment and Cognitive Science. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511805844>
- Johnson, Mark (1987), The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason. The University of Chicago Press, Chicago. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226177847.001.0001>
- Kövecses Zoltán (2010), A metafora: gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe. Typotex Kiadó, Budapest.

- Kövecses Zoltán (2021), Testesültség (embodiment) a nyelvben és gondolkodásban – kognitív nyelvészeti megközelítés. *Replika* 121–122: 49–61. <https://doi.org/10.32564/121-122.4>
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka (2010), *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789630597340>
- Kraska-Szlenk, Iwona (ed.) (2019), *Embodiment in cross-linguistic studies: The ‘head’*. Brill, Leiden.
- Lakoff, George – Johnson, Mark (1980/2003), *Metaphors we live by*. University of Chicago Press, Chicago. <https://doi.org/10.1007/s11616-003-0093-6>
- Pattillo, Kelsie – Waśniewska, Małgorzata (2022), *Embodiment in cross-linguistic studies: The ‘face’*. Brill, Leiden. <https://doi.org/10.1163/9789004521971>
- Sharifian, Farzad (2011), *Cultural conceptualisations and language: Theoretical framework and applications*. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/clsc.1>
- Sharifian, Farzad (2017), *Cultural linguistics*. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/clsc.8>

SZABÓ LILLA PETRONELLA
Budapesti Corvinus Egyetem
Marketing- és Kommunikációtudományi Intézet